

Є.Г.Сінкевич*

**МІСЦЕ КРАКІВСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ШКОЛИ В ПОЛЬСЬКІЙ
ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ–ХХ ст.**

У статті досліджуються роль та місце краківської історичної школи в польській історіографії. З'ясовано причини її зародження, еволюції та занепаду, а також визначено роль її фундаторів у суспільно-політичних процесах на теренах Галичини.

Краківська історична школа близько півтора століття є предметом гострих дискусій у польській історіографії¹, а останнім часом цей сюжет зацікавив і українських дослідників². Проте така прискіплива увага до школи та її чільних представників й досі не призвела до ясності в оцінках політичних поглядів фундаторів школи та осмислення впливу їх переконань на висвітлення історичного минулого польського народу.

Формування краківської історичної школи безпосередньо пов'язане із наслідками «весни народів» – у нових умовах австрійські правлячі кола змушені були враховувати зростання самосвідомості націй, що входили до складу імперії. Переломним у цьому сенсі став 1867 р., коли імперія перетворилася на дуалістичну – Австро-Угорську. Певних поступок у політичному та культурному житті добилися й поляки. Заснування у 1869 р. в Ягеллонському університеті кафедри історії Польщі стало подією, що вийшла далеко за локальні межі. У Східній Галичині аналогічна кафедра Львівського університету виникла лише у 1875 р. Відтак Ягеллонський університет став своєрідним центром польської історичної науки. Поетапна колонізація кафедр, де досліджувалася історія Польщі, уселяла надію, що шляхом цілеспрямованого мирного тиску на владу можна добитися відродження втраченої державності.

Ключові представники краківської історичної школи – В.Калінка, Ю.Шуйський, С.Смолька, М.Бобжинський – уважали, що всі негаразди, які спіткали Річ Посполиту наприкінці ХVІІІ ст., були викликані перш за все внутрішніми чинниками. У минулому країни вони вбачали урок, який має засвоїти нація. Фундатори школи вважали за необхідне брати активну участь у виборних органах, через які тиснути на окупаційну владу з метою отримання тих чи інших поступок. Біографії кожного з них містять епізоди активного входження до владних структур (наприклад, М.Бобжинський у 1908–1913 рр. був намісником Галичини). Відтак донині в польській історіографії точиться дискусія щодо взаємовпливу та співвідношення наукових поглядів і політичних переконань представників краківської історичної школи.

На нашу думку, у дослідженні феномену краківської історичної школи необхідно виділити чотири основних етапи, які збігаються із ключовими періодами в історії польської нації: 1) початок 1870-х рр. – 1918 р.; 2) період II Річпосполитої (1919–1939 рр.); 3) часи існування Польської Народної Республіки (ПНР) (іноді зустрічається визначення – III Річпосполита) – друга половина 1940-х рр. – кінець 1980-х рр.; 4) період IV Річпосполитої.

Найбільш znana в польській історіографії краківська історична школа, починаючи від другої половини ХІХ ст., визначалася, на перших порах, її фундаторами як «напрямок», «критична школа», «нова школа». Вона являла собою течію в польській історіографії, яка викристалізувалася після поразки повстання

* Сінкевич Євген Григорович – канд. іст. наук, доцент, докторант Херсонського державного університету.

e-mail: evgen_sinkevych@mail.ru

1863 р. у середовищі краківських консерваторів («станчиків»). Її представники тяжіли до змальованої ще наприкінці XVIII ст. А.Нарушевичем так званої песимістичної концепції занепаду Речі Посполитої, акцентували увагу на деструктивних чинниках деградації польської держави і «теорії власної провини»³.

Необхідно зауважити, що ще у 1869 р. в друкованому молодими краківськими політиками «Przegląd polski» було опубліковано 20 листів, написаних від імені неіснуючої особи (stańczyka – королівського блазня) «TeKa stańczyka» (далі – «Тека»), де подавалося бачення історичного минулого Польщі⁴. Характерно, що станчики не творили якогось окремого політичного напрямку з окресленою програмою. Творці «Теки» висміювали змовницько-повстанську тактику, направлену на відновлення державності. Висловлені в «Теці» твердження наразилися на критику з боку політичних опонентів перш за все через те, що її автори для аргументації своїх поглядів знехтували наслідками повстання 1863 р. у сенсі підняття патріотичних настроїв польського народу⁵. Судячи з усього, думку про згубність повстання автори «Теки» запозичили в Ю.Шуйського, який був одним із виразників «політичної та історичної краківської школи», а в 1867 р. у брошурі «Kilka prawd z dziejów naszych» гостро виступив проти повстання, убачаючи в ньому причину нещастя польського народу⁶.

Елементи «песимізму» проступали й у середовищі, пов'язаному із паризьким готелем «Ламбер» (центр польської консервативної еміграції), в еміграційному виданні «Wiadomości polski», одним із редакторів яких був В.Калінка – історик, який по праву вважається засновником краківської історичної школи. Висунута В.Калінкою теза, згідно з якою «поляки самі були винні у своєму занепаді» (1868 р.) стала найбільш експлуатованою, свого роду візитною карткою краківської школи. У концепціях її чільних представників Ю.Шуйського, С.Смольки, М.Бобжинського, С.Кожмяна, С.Тарновського багато йшлося про згубні наслідки розчленування Польщі поневолювачами, але акцент здебільшого робився на «власній провині» польського народу.

Виходячи із програмних засад «станчиків» краківська школа піддала критиці романтичну апологетику історії Польщі. Місіонерське переконання щодо винятковості поляків і їх історії представники школи визнали за «фальшиву історію», яка провадила до «фальшивої політики»⁷. Історики краківської історичної школи вбачали в минулому Польщі відхилення від західноєвропейського шляху розвитку – насамперед аномальний політичний устрій («згубна форма урядування» з виборним королем і правом вето, нездатність Польщі перейти до стадії «правової», «розвинутої держави»), а також «притаманний усім слов'янам» брак «політичної логіки»⁸.

Із моменту свого зародження й упродовж усього періоду існування розмірковування представників краківської історичної школи мали як підтримку, так і зазнавали нищівної критики⁹. У 1870-х – першій половині 1880-х рр. відбулося істотне переосмислення поглядів на унію Польщі з Литвою та її наслідки для дальшого розвитку держави й польського народу (Ю.Шуйський, М.Бобжинський). У 1890-х рр. авторитет краківської історичної школи підупав, що було наслідком полеміки, яка велася істориками, пов'язаними із варшавськими позитивістами (варшавська історична школа), а пізніше з середовищем неоромантиків¹⁰.

Які об'єктивні та суб'єктивні чинники обумовили занепад школи? Відповідь на це питання, очевидно, необхідно шукати в самому процесі розвитку суспільно-політичних, економічних та культурно-освітніх процесів, які склалися наприкінці XIX – на початку XX ст., а також у ситуації, в якій опинилася польська історична наука й впливі на неї європейської історіографії. Створення політичних партій і розгортання національно-визвольного руху, виникнення неоромантизму, що набув особливого розвитку напередодні Першої світової війни¹¹, помітно вплинули на тогочасну польську історіографію. Після апатії, спри-

чиненої низкою невдалих повстань XIX ст. почалося зацікавлення політичними концепціями¹². Відбулася зміна суспільно-політичної парадигми польської історичної науки – на вимогу польського суспільства історики, відійшовши від методологічних експериментів, повернулися до написання традиційних історичних праць, які могли пояснити долю народу; історіографія переорієнтувалася на практичні завдання¹³. Подією в польській історіографії початку XX ст. стало завершення дискусії щодо поглядів на історичне минуле Речі Посполитої між представниками варшавської і краківської історичних шкіл, а також молодого покоління істориків, які представляли неоромантичний та модерністський напрями. На переконання опонентів, краківська історична школа, перебуваючи під впливом німецької науки, перебільшувала роль держави в історії, а також факторів, які обумовили занепад Речі Посполитої, сприяючи негативній оцінці минулих чинів.

Підпорядкування історичної науки політиці, ідеологізація історії не свідчать про відхід школи від критеріїв науковості та заперечення наукових цінностей. Однак такий зв'язок історії й політики витворив суб'єктивні оцінки щодо слушності чи помилковості певних напрямів політичної думки, які відбилися в історичних працях¹⁴. Звернення до минулого, поширення «ягеллонської ідеї», ідеалізація шляхетської Речі Посполитої прислужилися зміцненню національної свідомості та патріотизму в польському суспільстві, ідеї відбудови польської держави. На переломі століть дала про себе знати криза позитивістської моделі історії, розвивалися нові підходи, виникла необхідність у переорієнтації попередніх поглядів на історію нації. І знову, як і раніше, завдання польської історичної науки пов'язувалися з критичною рефлексією щодо національної історіографії.

На формування методологічних поглядів польських істориків початку XX ст. вплинули різноманітні чинники, серед яких були нові напрями в європейській історіографії (здебільшого у німецькій, французькій, італійській і російській). В Європі спостерігалася пошук теоретичних і методологічних роздумів над історією, здійснювалися спроби переоцінки підходів до предмету та характеру історичного пізнання, методів дослідження тощо. Європейська рефлексія над теорією й методологією історії була представлена багатьма знаменитими філософами, соціологами, теоретиками культури та істориками (В.Вільдельбрант, Х.Бергсон, М.Вебер, Ф.Ніцше, П.Лакомбе, Х.Берр, Е.Маєр, М.Карєєв, П.Виноградов), які критикували позитивістську модель історії.

На початок XX ст. позитивістська історіографія на польських теренах також вичерпала себе. Назріла потреба створення нової концепції національної історії. Позитивістські краківська (песимістична) та її опонент – варшавська (оптимістична) історичні школи переживали глибоку кризу. Варшавські історики еволюціонували, наблизившись у своїх суспільно-політичних поглядах до ендеків (партія національної демократії, створена у 1897 р. у Галичині). Більшість краківських учених поділилися на кілька напрямів і шкіл, зберігши відданість консервативним настроєм¹⁵. А вже ще у 1896 р. молоді краківські історики (В.Собеський, С.Закшевський, Ф.Буяк) виступили проти створеної краківською школою концепції національної історії. На противагу своїм старшим колегам (учителям) вони стали на захист романтичних ідеалів. Важливим моментом у розвитку польської теоретичної та методологічної рефлексії став III з'їзд польських істориків, який відбувся у Кракові в 1900 р.¹⁶ На з'їзді визнано за необхідне опрацювання нової концепції польської історії, що відповідала б актуальному стану історичної науки¹⁷.

Суспільно-політичні умови розвитку європейських народів на зламі століть і тогочасні інтелектуальні обставини витворили в національно історичній науці країн Центрально-Східної Європи дві головні теоретичні течії. На думку львівського дослідника Л.Зашкільняка, перша характеризувалася збереженням зв'яз-

ку історії з іншими природничими та соціальними науками, опорою на їхні пізнавальні здобутки, прагненням відстояти самостійність науки від політики та ідеології. Друга течія, що зазнала впливу суб'єктивно-інтуїтивних пошуків, тяжіла до неповторних та індивідуалістичних духовно-культурних явищ, притаманних як кожній особистості, так і націям. Представники цієї течії розвивали ідею генетичного зв'язку цивілізаційного розвитку європейських народів, виокремлюючи націю як неповторний соціально-культурний феномен із винятковими рисами. Наслідком цього стала поява неоромантичної історіографії, яка під впливом політики та ідеології абсолютизувала своєрідні риси історичного розвитку кожної нації, протиставляла її іншим¹⁸. Неоромантичні традиції в історіографії визначили відхід від критеріїв науковості та підпорядкування історії національно-політичним інтересам. Одночасно з неоромантизмом прогресував модерністський напрям із його прагненнями взаємозв'язку історії з суспільними науками (антропологією, економікою, етнологією, психологією, соціологією тощо).

Генерація молодих істориків при оцінці національного минулого дедалі частіше схилилася до крайнього «оптимізму», щоб зняти провину з польського народу за крах Речі Посполитої. Обґрунтування шукали в історії польських національно-визвольних змагань XVIII–XIX ст. Ідеологи національної демократії та консерватори, які репрезентували відмінні погляди на польську історію, зближувалися у висвітленні історії давньої Речі Посполитої, висловлюючи необхідність перегляду панівних на той час поглядів і виступаючи проти «песимістичних» поглядів краківської історичної школи на минуле Польщі¹⁹. Дедалі більше дослідників надавали перевагу «оптимістичним» поглядам на історію, що спонукали до пробудження національних почуттів. Так, Ш. Аскеназі багато зусиль доклав щодо доведення «наукової невідповідності й політичної другорядності» поглядів, які сповідували представники краківської історичної школи. Політичну шкоду «песимізму» дослідник убачав у формуванні хибної «політичної самосвідомості» суспільства, поширенні угодовства²⁰.

Відтак можемо констатувати – на початку XX ст. перед польською історіографією більш чітко постали нові суспільні функції. У цей період, з одного боку, посилювалися визвольні процеси, а, з іншого, – загострилася класова та політична боротьба, що втягнуло істориків до ідеологічного й політичного протистояння значно більше, ніж це було раніше. Репрезентанти краківської історичної школи С. Смолька та М. Бобжинський відійшли від активної наукової творчості, а події 1918–1919 рр. відсунули їх на узбіччя політичного й громадського життя.

Відродження державності спонукало польських істориків по-новому подивитися на історичне минуле своєї батьківщини. Польські історики відчували опіку влади та її сприяння. У перші роки по здобутті незалежності визначні представники історичної науки закликали до фундаментальної переорієнтації польської історіографії шляхом формування нових поглядів на минувшину. У цих умовах причини занепаду Речі Посполитої втратили ту актуальність, яку вони мали для багатьох пригноблених поколінь. Зникла потреба читання народів політичних лекцій із метою активізації боротьби за відродження державності.

Промовистим свідченням розвитку польської історіографії в міжвоєнний період (1919–1939 рр.) стало формування низки наукових шкіл, які об'єднували не представників окремих інституцій зі спільними теоретично-методологічними підходами, а згрупованих навколо одного (чи кількох) визнаного наукового авторитета дослідників. Серед інших виникла «нова історична краківська школа» – ґроно істориків з Ягеллонського університету на чолі з В. Собеським і Вл. Конопчинським. Проте зазначена школа не мала нічого спільного із краківською історичною школою другої половини XIX ст. Польська історична наука значно розширила горизонт своїх зацікавлень. Особливо інтенсивно займалися

історією періоду після поділів Речі Посполитої, досліджували генезу здобуття незалежності, а також історію сучасності (війну 1920 р. зокрема).

Нова ситуація все ж не залишила істориків та політиків байдужими до основних положень представників краківської історичної школи. Саме тому можемо твердити, що у 1919–1939 рр. у вивченні її спадщини почався черговий, другий етап. Певною мірою інтерес до школи привернуло четверте перевидання основної праці М.Бобжинського «Dzieje Polski w zarysie». Автори, позитивно оцінюючи фактичний матеріал, що містився у працях представників краківської історичної школи, досить критично підходили до висновків щодо причин занепаду Речі Посполитої в XVIII ст.²¹ Саме в хибній політичній лінії, яка екстраполювалася на наукові праці, історики 1920-х – 1930-х рр. убачали причини краху краківської історичної школи²².

Ще одна подія активізувала студіювання польських істориків наукової спадщини краківської історичної школи – смерть у 1935 р. останнього її представника М.Бобжинського²³. Своєрідний підсумок дискусіям 1920-х – 1930-х рр. стосовно ролі та місця краківської історичної школи в польській історіографії підбив Р.Дмовський, на переконання якого концепції школи стали непридатними в умовах відродженої Польщі – відповідно, він більше послуговувався теоретичними напрацюваннями А.Тойнбі²⁴.

Із моменту визволення Польщі від нацистського ярма відбулися кардинальні зміни в суспільно-політичному та соціально-економічному житті країни. Як відзначав один із учнів І.Крип'якевича, професор Ягеллонського університету А.Подраза, історики жваво реагували на певні потреби, витворені новою політичною ситуацією в Польщі після 1945 р. (йшлося про давні п'ястівські землі, які повернулися до складу Польщі). Цілий загін істориків заходився розробляти проблематику Силезії та Помор'я. Показовою стала участь дослідників із різних регіонів і установ у великих і колективних синтетичних працях (багатотомна «Історія Польщі», видана Інститутом історії Польської академії наук²⁵). У політичному контексті праці польських істориків досить часто взувалися на працях радянської історіографії.

У повоєнні десятиліття польські історики значно активізували дослідження проблеми місця та ролі в польській історіографії краківської історичної школи. Одним із перших до даної тематики звернувся К.Тименецький²⁶. Песимістична концепція краківської школи щодо історії державності, яка спиралася на різноманітні теоретичні й історіософські концепції у викладі М.Бобжинського, теж привернула увагу дослідників²⁷. У сфері методології краківських істориків і надалі відносили до позитивістського напрямку²⁸, в якому науковці другої половини XX ст. вбачали «...дослідницький підхід, який послідовно обмежував рівень науки до сфери подій, прагнув до встановлення зв'язків між ними, керувався прагненням докопатися до їхніх «витоків»²⁹. Не залишився поза увагою дослідників і сюжет, пов'язаний із занепадом краківської історичної школи наприкінці XIX ст.³⁰

Подією в науковому житті стало відзначення 100-річного ювілею заснування в Ягеллонському університеті кафедри історії Польщі. Науковий семінар, проведений із цієї нагоди, став своєрідним майданчиком для жвавої дискусії навколо проблематики, пов'язаної з діяльністю краківської історичної школи. Не залишилися поза увагою істориків її фундатори – В.Калінка³¹, Ю.Шуйський³², Ст.Смолька³³, М.Бобжинський³⁴. Диспутанти визначили місце школи в європейській історіографії, відзначили її роль у підготовці кадрів вищої кваліфікації, не випала з поля зору й громадсько-політична діяльність представників краківської історичної школи³⁵. Активний інтерес до наукових пошуків і життєвого шляху кожного із представників краківської історичної школи у підсумку обумовив публікацію монографічних досліджень³⁶. Польських істориків не покидало бажання віднайти ключ до успіху краківської історичної школи та

встановити причини її швидкого занепаду й втрати популярності навіть серед вихованців Ягеллонського університету³⁷.

Чи внесли нові політичні реалії, які склалися в Польщі після 1989 р., щось суттєве в процес дослідження краківської історичної школи? Це питання, безумовно, виникає при аналізі публікацій четвертого періоду вивчення надбання даного історіософського явища в польській історіографії. Так, триває публікування окремих монографічних досліджень, присвячених лідерам школи³⁸. Привертає інтерес праця загального плану, яка вийшла з-під пера професора Є.Матерницького³⁹, де науковець намагається визначити місце краківської історичної школи в загальному процесі розвитку польської історіографії. Особливої уваги заслуговує ініційована Є.Матерницьким та Л.Зашкільняком дискусія навколо проблеми львівського історичного середовища другої половини XIX – першої половини XX ст., яка велася під час серії міжнародних наукових конференцій «Багатокультурне історіографічне середовище Львова в XIX – першій половині XX ст.». Учасники наукових зібрань зробили спробу визначитися із надбанням львівських, краківських і варшавських істориків та впливом їх творчості на суспільно-політичні процеси. Відомий варшавський історик А.Вержбицький⁴⁰ солідаризувався із основними оцінками та програмними настановами Є.Матерницького⁴¹. Однак і сьогодні в польській історіографії не поставлено крапки в дискусіях навколо спадщини краківської історичної школи, не опубліковано спеціальної праці, де було б визначено місце школи, яке їй відводили науковці в різні історичні періоди.

До поля нашого зору потрапили далеко не всі публікації польських дослідників стосовно краківської історичної школи та історичного середовища, яке її оточувало. Підбиваючи підсумок, можемо констатувати – школа посіла вагомe місце в польській історіографії, справивши значний вплив на суспільно-політичні процеси другої половини XIX ст. та ставши своєрідною шкалою цінностей, за якою здійснювався й здійснюється вимір вартості інших течій, напрямків та шкіл польської історіографії.

¹ Див.: *Smoleński W.* Szkoły historyczne w Polsce. – Warszawa, 1887. – 86 s.; *Dmowski R.* Upadek myśli konserwatywnej w Polsce. – Warszawa, 1914. – 289 s.; *Estreicher S.* Michał Bobrzyński. – Warszawa, 1936. – 93 s.; *Spór o historyczną szkołę krakowską.* W stulecie katedry historii Polski UJ. 1869–1969. – Kraków, 1972. – 374 s.; *Buszko J.* Historycy «szkoły krakowskiej w życiu politycznym Galicji // *Ibid.* – S.191–207; *Gierowski J.* Józef Szujski jako historyk czasów nowożytnych // *Ibid.* – S.83–92; *Serejski M.H.* Krakowska szkoła historyczna a historiografia europejska // *Ibid.* – S.11–43; *Grabski A.F.* Z zagadnień metodologicznych tzw. krakowskiej szkoły historycznej // *Studia metodologiczne.* – 1969. – T.6. – S.49–86; *Grzybowski K.* Szkoła historyczna krakowska // *Polska myśl filozoficzna i społeczna.* – Warszawa, 1975. – T.II. – S.535–592; *Krass J.* Życie umysłowe w Krakowie w latach 1848–1870. – Kraków, 1977. – 234 s.; *Łazuga W.* Ostatni Stańczyk. Michał Bobrzyński – portret konserwatysty. – Poznań, 1982. – 219 s.; *Maternicki J.* Rola historiografii w rozwoju polskiej myśli niepodległościowej na przełomie XIX i XX w. // *Idea niepodległości i suwerenności narodowej w polskiej myśli politycznej XIX i XX wieku.* – Warszawa, 1989. – S.93–94.

² *Руда О.В.* Дослідження історії України в польській історіографії кінця XIX – початку XX століття: Дис. ... канд. іст. наук. – Л., 2005. – 238 с.; *Зашкільняк Л., Крикун М.* Історія Польщі. – Л., 2002. – 752 с.; *Сінкевич Є.Г.* Відображення діяльності чільних представників «краківської історичної школи» в польській історіографії та джерелах // *Південний архів: Зб. наук. праць: Іст. науки.* – Херсон, 2004. – Вип.16. – С.194–197.

³ *Sokolnicki M.* Polska myśl historyczna od Naruszewicza do Lelewela // *Biblioteka Warszawska.* – 1905. – T.3. – S.213–231.

⁴ *Wyka A.* Teka Stańczyka. – Kraków, 1932. – 386 s.

⁵ *Giller A.* O serwilizmie. – Warszawa, 1932. – 74 s.

- ⁶ Wyka A. Op. cit. – S.347.
- ⁷ Сінкевич Є.Г. Юзеф Шуйський. Біля витоків краківської історичної школи // Південний архів: Зб. наук. праць: Іст. науки. – Херсон, 2006. – Вип.22. – С.72–78; Gierowski J. Op. cit. – S.83–92.
- ⁸ Szujski J. O książce Michała Bobrzyńskiego «*Dzieje Polski w zarysie*» słów kilka. – Kraków, 1882. – 28 s.
- ⁹ Див.: Biliński L. Znamiona polityki narodowej i krajowej tak zwanych stańczyków. – Kraków, 1882. – 45 s.; Romanowicz T. Polityka stańczyków. – Kraków, 1882. – 54 s.; Smoleński W. Michał Bobrzyński // Wielka encyklopedia ilustrowana. – Warszawa, 1892. – T.VII. – S. 78.
- ¹⁰ Grabski A.F. Metodologiczne problemy tzw. krakowskiej szkoły historycznej // Orientacje polskiej myśli historycznej. – Warszawa, 1972. – S.301–340.
- ¹¹ Maternicki J. Idee i postawy. Historia i historycy polscy 1914–1918: Studium historiograficzne. – Warszawa, 1975. – S.19.
- ¹² Wereszycki H. Historia polityczna Polski 1864–1918. – Wrocław; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1990. – S.117.
- ¹³ Зашкільняк Л.О. Неоромантизм у польській історіографії початку XX ст. (до питання про соціальну функцію історії) // Проблеми слов'янознавства. – 1993. – Вип.45. – С.38.
- ¹⁴ Jaskólski M. Historia i mit historyczny w doktrynie politycznej // Historyka: Studia metodologiczne. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1984. – T.14. – S.56.
- ¹⁵ Историография истории нового времени стран Европы и Америки: Учеб. пособ. – Москва, 1990. – С.432–433.
- ¹⁶ Maternicki J. Między tradycją a nowoczesnością. Spory metodologiczne na III zjeździe historyków polskich w Krakowie w 1900 r. // Kwartalnik historii nauki i techniki. – 1980. – R.25. – №2. – S.271.
- ¹⁷ Ibidem. Historiografia polska XX wieku. – Wrocław, 1982. – Cz.1: 1900–1918. – S.24.
- ¹⁸ Див.: Зашкільняк Л.О. Історіографічна творчість Михайла Грушевського на тлі європейської історичної думки кінця XIX – початку XX ст. // Михайло Грушевський і українська історична наука: Зб. матеріалів конф. – Л., 1999. – С.37–38.
- ¹⁹ Maternicki J. Historiografia polska XX wieku. – Cz.1. – S.64.
- ²⁰ Askenazy S. Pisma Włodzimierza Spasowicza // Wczasy historyczne. – Warszawa, 1902. – S.367, 385.
- ²¹ Konopczyński W. Józef Szujski. 1835–1883. – Warszawa, 1933. – 203 s.
- ²² Feldman J. Nowa praca Michała Bobrzyńskiego. – Kraków, 1931. – 146 s.; Feldman J., Piotrowicz K. Z powodu IV wydania «*Dziejów Polski*» Michała Bobrzyńskiego. – Kraków, 1931. – 34 s.
- ²³ Adamus J. O stanowisku Bobrzyńskiego w dziopisarstwie polskim // Przewodnik historyczno-prawny. – Lwów, 1934–1936. – S.24–39; Zakrzewski S. Michał Bobrzyński. Próba charakterystyki historyka // Kwartalnik historyczny. – Lwów, 1935. – S.515–539; Dembiński B. Michał Bobrzyński. Próba charakterystyki człowieka i działalności // Przegląd historyczny. – 1936. – T.33. – S.330–341; Estreicher S. Michał Bobrzyński // Przegląd współczesny. – 1936. – №165–168. – S.121–132; Handelsman M. Bobrzyński jako uczony // Przegląd historyczny. – 1936. – T.33. – S.341–361; Idem. M.Bobrzyński // Historycy, portrety i profile. – Warszawa, 1937. – S.41–79.
- ²⁴ Dmowski R. Likwidacja moralna szkoły krakowskiej // Pisma. – T.IV. – Częstochowa, 1939. – S.23–34.
- ²⁵ Podraza A. Badania nad dziejami Polski w Instytucie historii UJ w latach 1945–1969 // Spór o historyczną szkołę krakowską. W stulecie katedry historii Polski UJ. 1869–1969. – Kraków, 1972. – S.237–270.
- ²⁶ Tymieniecki K. Charakterystyka naukowej działalności Stanisława Smolki (1854–1924) // Życie i myśl. – 1950. – R.I. – S.476–509.
- ²⁷ Krzemieńska-Surowiecka B. Polemika wokół «*Dziejów Polski w zarysie*» Michała Bobrzyńskiego (w latach 1879–1890) // Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. – Seria I. – №4. – 1956. – S.107–130; Lechicki C. [rez.] Michał Bobrzyński. Z moich pamiętników // Małopolskie studia historyczne. – 1959. – R.II. – Z.1. – S.87–91; Adamus J. Monarchizm i respublikanizm w syntezach dziejów Polski. – Łódź, 1961. – S.123–139; Grzybowski K. Szkoła

historyczna krakowska. Michał Bobrzyński (1849–1935) // *Studia z dziejów wydziału prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*. – Kraków, 1964. – S.163–186.

²⁸ Zimand R. Proces historyczny w literaturze i sztuce // *Materiały konferencji naukowej*, maj 1965. – Warszawa, 1967. – S.200–203; Kozłowska-Sabatowska H. Ideologia pozytywizmu galicyjskiego 1864–1881. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – 188 s.

²⁹ Skarbek J. Koncepcja nauki w pozytywizmie polskim. – Wrocław; Warszawa, 1968. – S.7–8; Grabski A.F. Orientacje polskiej myśli historycznej. – Warszawa, 1972. – S.301.

³⁰ Śreniowska K. Młodzi historycy w walce z krakowską szkołą historyczną w r. 1896 // *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*. – Seria I: Nauki humanistyczno-społeczne. – Z.4. – 1966. – S.161–178.

³¹ Mrówczyński J. Ks. Walerian Kalinka. Życie i działalność. – Poznań; Warszawa; Lublin, 1969. – 694 s.

³² Gierowski J. Józef Szujski jako historyk czasów nowożytnych // *Spór o historyczną szkołę krakowską. W stulecie katedry historii Polski UJ. 1869–1969*. – Kraków, 1972. – S.83–92; Mitkowski J. Józef Szujski jako badacz polskiego średniowiecza // *Ibid.* – S.71–82.

³³ Barycz H. Stanisław Smolka jako organizator nauki, profesor i wychowawca // *Spór o historyczną szkołę krakowską. W stulecie katedry historii Polski UJ. 1869–1969*. – Kraków, 1972. – S.119–144; Gieysztor A. Stanisław Smolka jako mediewista // *Ibid.* – S.95–118.

³⁴ Bartel W. Michał Bobrzyński (1849–1935) // *Spór o historyczną szkołę krakowską. W stulecie katedry historii Polski UJ. 1869–1969*. – Kraków, 1972. – S.145–189.

³⁵ Buszko J. Historycy «szkoły krakowskiej» w życiu politycznym Galicji // *Spór o historyczną szkołę krakowską. W stulecie katedry historii Polski UJ. 1869–1969*. – Kraków, 1972. – S.191–207; Hulewicz J. Seminarium historyczne Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1861–1918 // *Ibid.* – S.47–69; Serejski M.H. Krakowska szkoła historyczna a historiografia europejska // *Ibid.* – S.11–43.

³⁶ Mrówczyński J. *Op. cit.*; Barycz H. Stanisław Smolka w życiu i w nauce. – Kraków, 1975. – 410 s.; Michalak H.S. Józef Szujski. 1835–1883. Światopogląd i działanie. – Łódź, 1987. – 299 s.; Łazuga W. Michał Bobrzyński. Myśl historyczna a działalność polityczna. – Warszawa, 1982. – 279 s.; *Idem*. Ostani stanicyk. Michał Bobrzyński – portret konserwatysty. – Poznań, 1982. – 219 s.

³⁷ Serejski M.H., Grabski A.F. M. Bobrzyński i jego «Dzieje Polski w zarysie» // *Bobrzyński M. Dzieje Polski w zarysie*. – Warszawa, 1974. – S.5–34; Grabski A.F. Szkoła historyczna krakowska // *Polska myśl filozoficzna i społeczna*. – Warszawa, 1975. – T.II. – S.535–592; Grzybowski K. Szkoła historyczna krakowska // *Ibid.* – S.529–535; Maternicki J. Zmierzch szkoły krakowskiej i opozycja historyków warszawskich // *Przegląd humanistyczny*. – 1976. – №2. – S.15–28; №3. – S.17–42; *Idem*. Stanisław Smolka i powrót historiografii polskiej do mitu jagiellońskiego // *Przegląd humanistyczny*. – 1989. – S.83–101.

³⁸ Barycz H. Stanisław Smolka w życiu i w nauce. – Kraków, 2000. – 411 s.; Kaute W. Synteza dziejów Polski Michała Bobrzyńskiego. – Katowice, 1993. – 146 s.

³⁹ Maternicki J. Historiografia i kultura historyczna. *Studia i szkice*. – Warszawa, 1990. – T.1–2. – 405 s.; 757 s.

⁴⁰ Werzbiński A. Warszawska szkoła historyczna wobec problemu historyczno-kulturowej przynależności Polski // *Warszawskie środowisko historyczne w XX wieku*. – Warszawa, 1997. – S.94–104.

⁴¹ Maternicki J. Program badawczy «Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.» // *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.* – Rzeszów, 2004. – T.I. – S.15–28.

In the article is being investigated the role and place of the Kraków historical schools of thought in Polish historiography. Had been ascertained the reasons of its origin, evolution and decay, and also designated the place of its founders in socio-political process on the territory of Halychyna.